

*Афанасьєва М. В.,**доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри конституційного права
Національного університету «Одеська юридична академія»*

ЮРИДИЧНИЙ ДИЗАЙН ТА «НАМАЛЬОВАНІ» ЗАКОНИ

Анотація. Стаття присвячена проблематиці юридичного дизайну, нового орієнтованого на людину підходу викладення юридичної інформації у різних сферах права. Юридичний дизайн розглядається як втілення принципів дизайн-мислення в юридичну теорію та практику, що спрямовані на легше сприйняття юридичної інформації як пересічною людиною, так і фахівцями в галузі права. Це людиноцентристський підхід до розв'язання юридичних проблем, оскільки тримає у центрі уваги користувачів юридичних продуктів, пропонує рішення відповідно до їх потреб.

В статі розглянуті текстуальні (структура, шрифти, акценти, таблиці, списки, нумерація та ін.) та візуальні (інфографіки, блок-схеми, таймлайни, діаграми, креслення, зображення та ін.) інструменти юридичного дизайну, які допомагають зробити юридичну інформацію простою та зрозумілою. Наводяться загальні рекомендації з їхнього застосування, щодо необхідності структурування інформації, текстуального пояснення візуального елемента, використання простих інструментів юридичного дизайну, які нескладно розшифрувати користувачу; звернення уваги на колористику, стилістику, естетику текстуальних та візуальних елементів, щоб їхня присутність мала значення та не відвертала увагу.

Досліджується використання інструментів юридичного дизайну в нормативно-правових актах міжнародного та національного рівнів. Знаки, символи, зображення, що використовуються в них, як правило, широко відомі та зрозумілі, мають узгоджене, уніфіковане, стандартизоване значення в межах певної культури або контексту; засновані на знайомих предметах, об'єктах, формах, яким притаманне певне значення, ці елементи є загальнозживаними і часто зустрічаються. Вони дозволяють швидко та ефективно передавати складну інформацію без докладних пояснень, допомагають спростити повідомлення та сприяють їхньому кращому запам'ятовуванню; дозволяють подолати мовні та культурні бар'єри.

У статті робиться висновок, що мета юридичного дизайну – знайти текстуально-візуальний спосіб пріоритизації інформації, щоб зробити її доступною та зрозумілою для користувача; допомогти простіше виявити закономірності, взаємозв'язки, послідовність та наслідки, які не завжди чітко видно в юридичних документах; сприяти зосередженню уваги, покращити здатність розв'язувати проблемні питання та приймати зважені рішення.

Інструменти юридичного дизайну можуть стати важливим ресурсом для юристів в різних сферах, які прагнуть за допомогою дизайн-мислення покращити навички комунікації, підвищити якість наданих послуг та підтримати культуру інновацій.

Ключові слова: юридичний дизайн, дизайн-мислення, інструменти юридичного дизайну, людино-орієнтований підхід, проста мова, структура юридичного документа.

Постановка проблеми. Юридичні документи – це, як правило, не прості для сприйняття тексти. Нормативно-правові акти, пояснювальні документи до проєктів законів, правові роз'яснення та висновки, договори та процесуальні документи – всі вони і серед фахівців в галузі права іноді викликають неоднакове розуміння та необхідність тлумачення, не говорячи вже про просту людину. Це обумовлено не тільки складністю правової інформації, але і тим наскільки простою та зрозумілою мовою вона викладена, як структурована, текстуально та візуально представлена.

Слова – основний інструмент юриста, але не єдиний. Тому сьогодні мало знати теорію права, правову доктрину, матеріальне та процесуальне право, не менш важливим є вміння подати читачам юридичну інформацію у зручному та зрозумілому для сприйняття форматі. Щоб документ було просто читати, необхідно подбати про правильне текстуальне та візуальне оформлення інформації, чітку структуру тексту, змістовні акценти та просту мову. Все це допомагає зробити юридичні документи зрозумілішими та переконливішими, і відповідно, задовольнити потреби читачів у швидкому й ефективному ознайомленні з ними.

Для цього необхідно змінити усталені, традиційні підходи не лише до практичного розроблення юридичних документів, але першою чергою до мислення, яке має стати людино-орієнтованим, спрямованим на задоволення потреб користувачів. На допомогу в цьому приходять юридичний дизайн (Legal Design).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика поєднання дизайн-мислення та права бере свій початок у працях зарубіжних вчених: А. Кольмайєр і М. Клемола автори «Книга про юридичний дизайн: законотворчість у 21 столітті» (The Legal Design Book: Doing Law In The 21st Century, 2021); М. Коралес Компаньуччі, Х. Хаапіо, М. Хаган, М. Доєрті автори книги «Юридичний дизайн. Інтеграція бізнесу, дизайну та правового мислення з технологіями» (Legal Design. Integrating Business, Design and Legal Thinking with Technology, 2021); Р. Дукаато та А. Струел автори книги: «Перспективи юридичного дизайну: теоретичні та практичні висновки з практики» (Legal Design Perspectives: Theoretical and Practical Insights from the Field, 2021) та інші. Серед вітчизняних дослідників та юристів тематику юридичного дизайну висвітлювати: В. Пряміцин, Д. Чесницький в науковій статті «Тенденції розвитку юридичного дизайну в Україні та світі», А. Костенко в статті «Візуалізація права».

Мета статті дослідити юридичний дизайн як явище, визначити його складові елементи та особливості їхнього застосування.

Вклад основного матеріалу дослідження. Юридичний дизайн (Legal Design) – це перехрестя права та дизайну, але мова не лише про візуальний контент, насправді це зміна

способу комунікації та практики права. В основі юридичного дизайну лежить емпатія, зручність та підвищення рівня взаємодії з читачем, користувачем юридичною інформацією. Повідомлення, засноване на принципах юридичного дизайну, має бути адаптовано до адресата, тобто враховувати, хто є цільовою аудиторією і які в неї знання та потреби.

Маргарет Хейган (Лабораторія юридичного дизайну Стенфордського інституту дизайну) визначила юридичний дизайн як застосування дизайну до світу права, щоб зробити юридичні системи та послуги більш орієнтованими на людину, зручними у використанні. Іншими словами, щоразу, коли фізична чи юридична особа зустрічається з труднощами у розумінні договору, закону чи будь-якої іншої юридичної інформації, це сигналізує про те, що повідомлення занадто складне для адресата, така інформація не орієнтована на людину, тому її можна і потрібно подавати по-іншому. При використанні принципів дизайн-мислення одним із рішень, безумовно, є використання текстуальних та візуальних елементів, простої мови та нових технологій [1].

Юридичний дизайн – це послідовний процес мислення та практичний набір інструментів, які дозволяють фахівцям у галузі права цілеспрямовано розробляти юридичні продукти, послуги та системи, які роблять юридичні тексти більш людьми, доступними та зрозумілими.

Юридичний дизайн не є заміною юридичних текстів та документів. Навпаки, це інструмент, який доповнює юридичний документ і полегшує його розуміння як фахівцем, так і простою людиною. За такого підходу інформація у документах подається читачеві у вигляді тексту та графічно: через візуалізацію даних і понять.

Доцільне використання інструментів юридичного дизайну приводить до того, що:

- документ буде простим, корисним, привабливим, що заохочуватиме читача ознайомитися з ним;
- інформація буде подана логічніше, а концептуальні зв'язки між положеннями буде легше знайти та зрозуміти;
- документ буде швидше та точніше сприйматися читачем, що дозволить простіше прийняти зважене рішення.

Один із простих способів змінити подання юридичної інформації – це використати текстуальні та візуальні інструменти дизайну. Навіть з урахуванням вимог, які висувають законодавчі акти до форми юридичних документів, можна використовувати ці елементи, щоб допомогти читачам зрозуміти інформацію краще [2, 93].

«Спроби адвокатів робити дизайн документів: коли є певний розподіл за розділами, їх назви, інфографіка (якщо вона дійсно ілюструє суть, а не для привернення уваги), таблиці, нумерація тощо» [3] допомагають в сприйнятті інформації.

Перелік текстуальних та візуальних елементів, які можуть бути використані у юридичних документах, широкий. Який саме використовувати, залежить від контексту і того, що саме потрібно прояснити. Але слід пам'ятати, що юридичний дизайн – це не створення гарних картинок, застосовувати його потрібно не заради прикраси чи модних тенденцій, а для того, щоб вирішити конкретне юридичне завдання.

Розглянемо окремі текстуальні та візуальні інструменти юридичного дизайну та їх призначення.

Текстуальні інструменти юридичного дизайну. Все починається зі структури інформації. Структура – це внутрішній

устрій юридичного тексту, способи з'єднання його частин. Правильне структурування документа підвищує його якість, робить легким для прочитання незалежно від обсягу тексту. Структура підбирається автором юридичного документа незалежно від того, які завдання він розв'язує.

Структура юридичного документа подібна на дорожню карту. Через структуру ви повідомляєте читачеві, де він зараз перебуває у вашій логіці, як він досягнув цього місця та куди далі прямує. Більшість юридичних документів все ще є одноманітними полотнами, суцільними рядками тексту, в яких адресат сам повинен відшукати сенс. Якщо структурні елементи неефективні, то читач почувається розгубленим або не відразу розуміє, про що тема розділу, чим він відрізняється від попереднього [2, 77].

Структура документа з розбивкою на частини (розділи, підрозділи), із заголовками, підзаголовками є критично важливою для ясності та зрозумілості. Також зручності в користуванні текстом додає нумерація абзаців, пунктів тощо. Нею, наприклад, послуговуються у своїх рішеннях ЄСПЛ та Верховний Суд.

Використовуйте списки та таблиці як елемент текстуального юридичного дизайну. Списки використовуються для виділення важливої інформації, наприклад, низку кроків, вимог або фрагментів інформації [4]. Таблиці – щоб полегшити розуміння складного матеріалу, адже вони створюють наочну структуру, зручну для вибору та сортування інформації. Таблиці допомагають побачити зв'язки, які часто приховані в щільному тексті. Можна скоротити та уточнити об'ємний матеріал за допомогою таблиць і це надасть юридичному документу вільного простору, роблячи його більш привабливим для читача.

Шрифти й акценти. Оберіть шрифт для заголовка, підзаголовка та основного тексту. Це може бути шрифт із засічками (наприклад, Times New Roman) або без засічок (наприклад, Arial), але головне завдання, щоб він був читабельним, легким для сприйняття. Наприклад, ДСТУ «Уніфікована система організаційно-розпорядчої документації. Вимоги до оформлення документів» пропонує шрифт Times New Roman розміром 12–14 друкарських пунктів, 14–16 – для назви [5]. Який шрифт ви не обрали б, недоцільно змішувати різні їх види по тексту. Використовуйте жирний шрифт лише для виділення заголовків та підзаголовків. Непотрібно по тексту виділяти слова чи речення жирним шрифтом чи підкресленням, щоб звернути увагу на головне. Написання речень, всього абзацу жирним шрифтом чи підкреслюючи його – це не відповідна техніка акцентування. Кращим способом підкреслити важливу інформацію є використання належної структури.

Візуальні інструменти юридичного дизайну різноманітні, їх вибір та застосування залежить від типу інформації та поставленого завдання. Показати послідовність юридичних дій, подій допоможе графік часу (таймлайн) – це візуальна схема, де можна відзначити дату, подію, дію та суб'єкта, якщо потрібно. Хронологія важливих подій, дій, дає вашому читачеві уявлення про те, як саме вони розвиваються. В процесуальних документах таймлайн допоможе показати зміни, які з часом відбулися у становищі особи; в договірних – строки та послідовність виконання зобов'язань.

Блок-схеми ілюструють структуру чи систему, послідовність дій або складові процедури, можливі напрямки дій та їх наслідки або пояснення того, що відбувається у випадку затримок.

Органограма – це графічне зображення, яке допоможе показати структуру організації, співвідношення між посадами або пояснити стосунки між власниками юридичних осіб, перелік ролей, прав і обов'язків учасників спору тощо.

Діаграми та графіки – це візуальні елементи, які показують зв'язок між показниками та їх вплив на результат. Вони допомагають, коли у юридичному документі багато чисел і не одразу зрозуміло, які і з чим варто порівнювати, і на що саме вони впливають, коли є динаміка розвитку та зміни.

Ілюстрації допоможуть донести складну технічну інформацію або якщо мова йде про зображення торгових знаків, реклами, порівняння продукції тощо. Креслення часто використовуються з винаходами для електричних чи механічних пристроїв.

Карти – підходять для демонстрації розташування у просторі учасників правовідносин або місць, де відбувалися важливі події. Схеми – графічне зображення, креслення будинку, дороги, місцевості тощо, зручні у швидкому переданні головної, важливої інформації про локацію.

Загальні рекомендації з застосування візуальних елементів юридичного дизайну у документах, зводяться до такого:

- поясніть заздалегідь візуальний елемент текстом, щоб читач міг пропустити зображення, якщо не захоче з ним знайомитися, але при цьому не пропустив важливу інформацію;
- перемістіть візуальний матеріал у додаток, якщо він об'ємний. Однак якщо він важливий саме в контексті, то його можна відформатувати (зменшити) та залишити по тексту;
- колір має значення, використовуйте його, щоб показати контрасти, схожість і групування, але не вибирайте випадково. У відкритому доступі можна знайти багато готових шаблонів візуальних елементів, збалансованих за кольором;
- продумайте стилістику, естетику та змістовність візуальних елементів, а також текстового опису, щоб їхня присутність мала значення та не відвертала увагу;
- використовуйте прості візуальні елементи, складні важко розшифрувати [2, 100].

Важливо перш ніж закінчити дизайн юридичного документа уважно подивіться на його вигляд: текст має привертати увагу і бути структурованим, потрібно переконатися, що він не виглядає візуально заплутаним, дайте критичну відповідь: чи не зловживали ви текстуальним або візуальним дизайном.

«Намальовані» закони. Інструменти юридичного дизайну використовуються і в нормативно-правовій сфері: як на національному, так і на міжнародному рівнях та в різних сферах: торгівля, транспорт, охорона здоров'я, безпека тощо.

Візуальні елементи юридичного дизайну, що використовуються в нормативних актах (знаки, символи, зображення) як правило, широко відомі та зрозумілі, мають узгоджене, уніфіковане, стандартизоване значення в межах певної культури або контексту; засновані на знайомих предметах, об'єктах, формах, яким притаманне певне значення, ці елементи є загальноживими і часто зустрічаються.

Найбільш відомий приклад це дорожні знаки – стандартизовані графічні кольорові зображення, певної форми, розмірів та забарвлення, які повідомляють встановлені правила та заборони учасникам дорожнього руху. Європейська система дорожніх знаків встановлена Конвенцією про дорожні знаки та сигнали, що прийнята у 1968 році. Нею передбачається, що користувачі дороги повинні виконувати приписи дорожніх знаків

і сигналів, світлових дорожніх сигналів або розмітки дороги, навіть якщо згадані приписи видаються такими, що суперечать іншим правилам руху [6].

В законодавстві України «Про захист прав споживачів», «Про безпечність та якість харчових продуктів», «Про дитяче харчування», «Про порядок провадження торговельної діяльності та правила торговельного обслуговування на ринку споживчих товарів» та інші, зустрічаємо положення про знаки маркування, тобто умовні позначення, малюнки, які нанесені на пакування і містять необхідну, доступну, достовірну та своєчасну інформацію для споживачів про продукцію, зокрема про їх якість, безпеку та інші характеристики.

В багатьох країнах світу для позначення умов транспортування також використовують прийняті графічні знаки. В Україні умовні позначення транспортування продукції регламентуються ДСТУ ISO 780-2001 «Пакування. Графічне маркування щодо поводження з товарами». Існують і інші знаки маркування, які в цілому діляться на групи за своїми цілями: знаки якості, відповідності, попереджувальні, маніпуляційні, експлуатаційні, екологічні тощо.

Такі візуальні інструменти юридичного дизайну дозволяють швидко та ефективно передавати повідомлення, складні ідеї та концепції, не потребуючи докладних пояснень; допомагають спростити інформацію та запам'ятати її; дозволяють покращити комунікацію, долаючи мовні та культурні бар'єри; прості в ідентифікації та навігації важливих об'єктів, місць, понять тощо.

Висновки. Юридичний дизайн поєднує юридичний досвід з підходами професії дизайнера, через використання: текстуальних та графічних елементів, зрозумілої, простої мови та нових технологій. Мета юридичного дизайну – знайти текстуально-візуальний спосіб викласти юридичний текст так, щоб він став простим та доступним для користувача, дозволяючи йому зрозуміти закономірності, взаємозв'язки, послідовність та наслідки, які не завжди чітко видно в юридичних документах; допомагаючи зосередитися на засвоєнні та запам'ятовуванні важливої інформації; покращуючи здатність вирішувати юридичні завдання та приймати усвідомлене, зважене рішення.

Юридичний дизайн – це перетин творчості та практичності, коли структурування, лаконізм, інструменти дизайну тощо приходять на допомогу юристам. Можна покращити подання юридичної інформації, наприклад, за допомогою макета сторінки та типографіки, перетворити слова на інфографіку, блок-схеми, графіки часу, зображення, знаки, символи, таблиці чи діаграми. Але мова не про прикраси та додавання кольору і картинок, це про спосіб зробити юридичну інформацію інтуїтивно зрозумілою, доступною та простою.

Юридичний дизайн дозволяє пріоритизувати юридичну інформацію та робить її більш доступною та зрозумілою за допомогою візуального читання. Це людино-орієнтований підхід до розв'язання юридичних проблем. Він тримає користувачів у центрі уваги та розробляє рішення відповідно до потреб особи.

Інструменти юридичного дизайну можуть поповнити професійний арсенал юристів-практиків, вчених, державних службовців, які зможуть за допомогою дизайн-мислення покращити навички комунікації, підвищити якість наданих послуг та продуктів, розвинути нові ідеї та підтримувати культуру інновацій.

Література:

1. Margaret Hagan. Law By Design. URL: <https://lawbydesign.co>
2. Афанасьєва М.В. Правова аргументація та юридичне письмо: монографія / Мар'яна Афанасьєва. – Одеса : Видавництво «Юридика», 2023. – 124 с.
3. Обов'язок влади спілкуватися з суспільством мовою, зрозумілою для суспільства. Інтерв'ю з Аркадієм Бущенко, суддею Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду. Loyer. 28.10.2020. URL: <https://loyer.com.ua/uk/obovязok-vlady-splukuvatysya-z-suspilstvom-movoju-zrozumiloyu-dlya-suspilstva/>
4. Federal Plain Language Guidelines. March 2011 Revision 1, May 2011. URL: <https://www.plainlanguage.gov/media/FederalPLGuidelines.pdf>
5. Національний стандарт ДСТУ 4163:2020 «Державна уніфікована система документації. Уніфікована система організаційно-розпорядчої документації. Вимоги до оформлення документів»: наказ ДП «Український науково-дослідний і навчальний центр проблем стандартизації, сертифікації та якості» від 01.07.2020 №144. URL: <https://zakon.help/article/nacionalnii-standart-dstu-41632020-derzhavna?menu=82>
6. Конвенція про дорожні знаки та сигнали. Відень, 08.11.1968. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_902#Text

Afanasyeva M. Legal design and "drawn" laws

Summary. The article is devoted to the issue of legal design, a new human-oriented approach to the presentation of legal information in various areas of law. Legal design is understood as the implementation of the principles of design thinking in legal theory and practice, aimed at the easier perception of legal information by both the average person and specialists in the field of law. It is a human-centred approach to solving legal problems, as it focuses on the users of legal products and offers solutions according to their needs.

The article examines textual (structure, fonts, accents, tables, lists, numbering, etc.) and visual (infographics, flowcharts,

timelines, charts, drawings, images, etc.) legal design tools that help make legal information simple and understandable. There are general recommendations for their application, regarding the need to structure information, textual explanation of the visual element, use of simple legal design tools that are easy for the user to decipher; paying attention to colour, style, aesthetics of textual and visual elements, so that their presence is important and does not distract attention, and in general, not to abuse legal design.

The use of legal design tools in regulatory legal acts at the international and national levels is studied. Signs, symbols, and images used in them are usually widely known and understood, and have an agreed, unified, standardized meaning within a particular culture or context; based on familiar subjects, objects, and forms that have a specific meaning, these elements are commonly used and often found. They allow you to quickly and effectively convey complex information without detailed explanations, help to simplify messages and contribute to their better memorization; allow to overcome language and cultural barriers.

The article concludes that the goal of legal design is to find a textual-visual way of prioritizing information to make it accessible and understandable to the user, to help to more easily understand patterns, relationships, sequence and consequences that are not always clearly visible in legal documents, to contribute focus, improve the ability to solve problems and make informed decisions.

Legal design tools can be an essential resource for lawyers in various fields who seek to use design thinking to improve communication skills, improve the quality of services provided, and support a culture of innovation.

Key words: legal design, design thinking, tools of legal design, human-oriented approach, plain language, structure of a legal document.